

Η ΚΡΗΤΗ ΤΗΣ ΠΑΡΑΔΟΣΗΣ

“Η Σελινιώτικη καμινάδα”

Γ' ΜΕΡΟΣ

Του ΣΤΑΜ. Α. ΑΠΟΣΤΟΛΑΚΗ,
Διδασκάλου - Λαογράφου

7. Και η **λαϊκή ιατρική** στο Σέλινο πήρε από τη φωτιά και την καμινάδα φάρμακα. Έτσι:

α) Καίνε με αγριολιά και του λύχνου το λάδι, τις πληγές και γίνονται καλά.

β) Κάνουν καψουλίδα από άσπρο καθαρό πανί και με λυχνόλαδο μαζί, επιπάσσουν τις πληγές και θεραπεύονται.

γ) Αλείφουν τις πληγές των ζώων με καπνιά και λυχνόλαδο μαζί, και γίνονται καλά.

δ) Καίνε το κοράκιο (τον άνθρακα) στον ουρανίσκο του αρρώστου μ' ένα πυρωμένο σίδερο, προσεχτικά.

ε) Θερμαίνουν βύσαλα (από λαίνα σπασμένη η κεραμίδι) και τα τυλίγουν με μάλλινα πανιά. Μετά τα βάζουν στην πλάτη, τα πλευρά, ή το στήθος του βαριά κρυολογημένου και γίνεται καλά.

στ) Βάζουν άθο (στάχτη) ζεστό σε σακουλάκι από πυκνούφασμένο πανί, για να μη χύνεται, και το τυλίγουν γύρω στο λαιμό του αρρώστου. Όταν το επαναλάβουν δύο - τρεις φορές, ο πονόλαιμος θεραπεύεται.

8. Οι **λέξεις** και οι **φράσεις** που μπορούν να συγκεντρωθούν γύρω από το θέμα μας, από την περιοχή που ερευνούμε (το Σέλινο), είναι πάρα πολλές.

Μεταφέρουμε εδώ μερικές μόνο, γιατί ο χώρος είναι πολύτιμος και το βήμα τούτο δεν είναι γλωσσολογίας. Θα ωφελούσε μια αντίστοιχη συλλογή κι από άλλα μέρη του νησιού μας.

Ας δούμε όμως κάποιες ομάδες από το υλικό μας:

α) **Ανηφοράς**, ο: η κορυφή του τζακιού. Χτιστή, τετράγωνη ή κυλινδρική έξοδος του καπνού της καμινάδας.

β) **αμάθια**, τα: σπές στα πλάγια του ανηφορά για την έξοδο του καπνού. Καπνότερπες. Τις ανοίγουμε ή τις κλείνουμε, ανάλογα με τον καιρό, με άχρηστα βρεγμένα πανιά.

γ) **καμινάδοπλάκα**, η: πλάκα που σκεπάζει την καμινάδα. Ο τεχνίτης της χρησιμοποιεί απαλόπλακα που σκίζει εύκολα, για να την κάνει με ανάλογο βάρος.

δ) **καμινάδα**, η: το σχετικό κτίσμα εξωτερικά και εσωτερικά του μαγειρείου. Αρχίζει από τα θεμέλια ή και από ψηλότερα. Ευρύτερα στο Σέλινο, το τζάκι. Αλλά και τοπωνύμια: Συνοικία στους Ανύδρους της τ. Κοιν. Παλαιόχωρας Σελίνου, η Καμινάδα, με οικόσητο κτηνοτροφία, λάδι, χαρούπια κλπ.

ε) **παρασιά**, η: εστία, τζάκι. Εδώ το υπόβαθρο του πυρομαχίου.

στ) **παρασιά τραβούμε** τ' αναμμένα κάρβουνα, για να ζεσταθούμε.

ζ) **πυρομάχι**, το: πέτρινο στήριγμα από σπληνόπετρα, όπου εφάπτονται το μαγειρικά σκεύη όταν μαγειρεύουμε.

η) **καθίς**, οι: καθίσματα ακίνητα, γύρω στην καμινάδα.

θ) **κουτσούρια**, τα: καθίσματα από κορμούς δέντρων. Τα μικρά τα λέμε κουτσουράκια.

ι) **μασάς**, ο: μεταλλική λαβίδα που πιάνουμε τ' αναμμένα κάρβουνα, η πυράγρα.

ια) **ξεγουλιστήρι**, το: σκληρό ξύλο ή σιδερένιο εργαλείο, μήκους 0,70-0,80 μ., για να σκαλίζουμε («να ξεγουλιζουμε») τα ξύλα, ν' ανάβουν καλύτερα.

ιβ) **φουσιχτήρα**, η: καλαμίνος ή από σίδερο σωλήνας, για να φυσούμε τη φωτιά ν' ανάψει και να δυναμώσει.

ιγ) **κάρβουνα**, τα: άνθρακες.

ιδ) **άνθρακοβόλη**, η: πολλά αναμμένα κάρβουνα.

ιε) **άθος**, ο: στάχτη. Τη ρίχνουν στα σκόρδα για λίπασμα. Κατασταλαγμένο σταχτόνερο είναι ή άλουσια (άλισβια, η) με πολλές χρήσεις, στην παρασκευή του σαπουνιού, Στη μπουγάδα, στο πλύσιμο πιάτων και σε γλυκά, όπως τα ξεροπήγανα, μελομακάρονα, κλπ. (Δες και τη μαντινάδα άρ. 8).

ις) **φωθιά**, η: φωτιά.

ιζ) **αθάλη**, η: άρχ. αιθάλη, το μαύρο κατακάθισμα τού καπνού. Έδώ έχει την έννοια φωτιάς από χωνεμένα κάρβουνα. Μαντινάδα:

«Χριστέ μου και να γύριζε στο πατρικό σπιτάκι, να με ζεσταίνει ή παρασιά, τα ξύλα μέσ στο τζάκι.

Να βάλω δυο οφτά κοκκιά και η ψήνα στην αθάλη να πιω και κόκκινο κρασί, να ξαναγιώσω πάλι.»¹¹

καπνιά, η: μουντζούρα του καπνού.

καπνι(α)σμένο, το: ταριχευμένο με το¹² κάπνισμα λουκάνικο. Χαρακτηριστική μυρωδιά: η καπνιά.

αμουζουδιά, η: μουντζούρα από το εξωτερικό πηγαίου ή πηλίνου τοικαλιού, χρησιμοποιημένον σε πυρομάχι. "Άλλη έννοια: Κακή πράξη. Ανάλογη και η μαντινάδα από την αξεπέραστη μεγάλη συλλογή της Μ. Λιουδάκη (σ. 243):

«Αφόριο είναι το γυαλί και σφάκελα ν' άπου 'πε, κι η μουζουδιά τ' απόμεινε, κι ο νταμούλας που τούρθε.»

απύρι, το: θειάφι. Αλλά εδώ: νήμα με θειάφι που βοηθά ν' ανάψουμε φωτιά. Τ' απύρι γίνεται έτσι: Λιώνουν σ' ένα δοχείο το θειάφι, ποτίζουν μέσα στο διάλυμα βαμβακερά νήματα, τα ξηραίνουν μετά κι έχουν το απύρι, είδος κεριού που ανάβει εύκολα όταν το πλησιάσεις σε αναμμένα κάρβουνα. Σχετική και η μαντινάδα:

«Εκάρχη σαν το κερι κι έλωσα σαν τ' απύρι, κι άδικο νάχει για καρδιά, που δέ χαλά χατήρι.»¹²

πυροφύτιλο, το: συνώνυμο με το προηγούμενο.

Βαριά κι αμετακίνητη η καμινάδα με τον ανηφορά της, εδώ, νιώθει περήφανη στα χτιστά βάρρα της. (Φωτ. Σταμ. Α. Αποστολάκης)

μπροσαϊδί, το: υποβοηθητικό ν' ανάψουμε φωτιά, π.χ. ξερό θυμάρι, δαδί, άχινόποδι. Το λέμε και: (μ)προσνάμμα, το. χάμπιθα, τα: τα λέμε και τσίφουλα. Τα ρίχνουμε Στη φωτιά. Είναι από σπασμένο λινάρι, σπασμέν' αμύγδαλα, κ.τ.ο. σκιζαράκια, τα: μικρά μικρά ξύλα σκιζόμενα για φωτιά. Τα μεγαλύτερα τα λέμε σκίζες, και τα ακόμα μεγαλύτερα σκίζαρες, μονοδαύλι, το: ένας μόνο δαυλός (ξύλο) Στη φωτιά.

κουτσουράς, ο: χοντρός κορμός δέντρου. Τα ξύλα τα λέμε πρινένια, όταν είναι από πρίνο, έλένια, όταν είναι από ελιά ή και λιόξυλα.

πυρήνα, η: καύσιμη ύλη από αλεσμένους και συνθλιμμένους πυρήνες ελαιοκάρπου. Ανάβει εύκολα, αλλά μυρίζει... ντουμάνι, το: φλόγα μεγάλη. Άλλως: αφουντάνα, ή.

«Αχ ντουμάνι και φωθιά, άχι φωθιά και λόχη, το πράμα να θεωρεί κιανείς κι ύστερα να μην τόχει.»¹³

αποσπερίδα, η: συντροφιά βραδινή κοντά στο τζάκι. Η παρά: αποσπερίδες, οι, και ρ. αποσπερίζω.

πυρώνουμια: ζεσταίνονται, θερμαίνονται.

«Πυρώνω τα ρούχα μου, γιατί είναι ογρά (= βρεγμένα).»

αδυνατή φωθιά, η: ζωηρή. Αντίθετο: σιγανή φωθιά.

«Σαν την αδυνατή φωθιά, την άχινόποδάτη, μ' έκαψεν η γ' αγάπη σου, ώ τρισανάθεμά τη!»¹⁴

Γύρω από την καμινάδα, με την έννοια -το ξαναλέμε- του τζακιού, κι εκτός από τα απαραίτητα σκεύη της μαγειρικής, είναι και τα παρακάτω:

λαδοκούρουπο, το: πήλινο δοχείο λαδιού, μικρός πίθος, λαδικό, το: ένα πιάτο και μιά κανάτα με σκέπασμα.

άλατσερο, το: κουρούπι, ντρομπάς, φλασκι, ξύλινο κουτί ή εσοχή στον τοίχο, που έχουν το αλάτι.

κορωνιάς, ο: πίθος μικρός, στέρεος, με χαρακτηριστικά σχέδια από δακτυλίους γύρω γύρω εξωτερικά. Κουρούπια. Χρησιμοποιείται για τις παστές ελιές.

λυχνοστάτης, ο: κρεμούν το λυχνάρι. Καντηλιέρης, ο. λαίνοστάτης, ο: υποδοχή για την τοποθέτηση της στάμνας, της λαίνας, όπως λέγεται στο Σέλινο.

τσικαλοκαθιά, η: είναι δίπλ' από το πυρομάχι μιά θέση καμωμένη από άδεια κρομμυδοπλεξάνα γινωμένη ρολό, για να καθίζουν (να βάζουν) πάνω το τοικάλι.

κουτσάκι, το: στερεωμένο τσεγκέλι στον τοίχο άπ' όπου κρεμούν το καντάρι (= στατήρας) κ.ά. χρειώδη.

φενέρι, το: φωτιστικός φανός, από λάδι και φυτίλι δέ μένει ποτέ. Απαραίτητο στους γεωργούς για τα βραδινά ποτίσματα των κήπων, τ' αχουρατσίματα των ζώων και Στη συλλογή σαλιγκαριών τις νύχτες κ.λπ.

φανάρι, το: ορθογώνιο κιβώτιο ξύλινο ή τενεκεδένιο με κρισάρα ψηλή, όπου φυλάγουν το γάλα ή φαγώσιμα. Προφυλάσσει από τις μύγες και αερίζει τα τρόφιμα να μη χαλάσουν.

παρασιάδες, οι: τα δυο στήριγμα, κάποτε χτιστά, που κρατούν το καμινάδοξυλο της καμινάδας. Άπ' εδώ αρχίζει το εσωτερικό της, που οδηγεί τον καπνό στον ανηφορά, στην έξοδο.

"Ας μεταφέρουμε όμως και λίγες φράσεις όπως ακούγονται στις αποσπερίδες και τα νυχτέρια του χωριού μας.

«Ελάστε ν' αποσπερίσουμε». (Ευνόητη)

«Αφουντανίζει η φωθιά και ξεκορφίζει»...Λ' Έχει μεγάλη φλόγα)

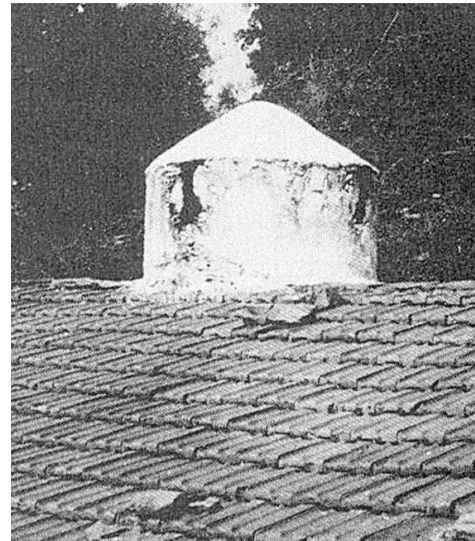
«Δουλεύει καλά ή φωθιά.» (Ανάβει ζωηρά) «Επούμωσε ή φωθιά.» (Πλάκωσαν τα ξύλα, κι έβησαν)

«Συμπαλουκιζώ τη φωθιά.» (Σπρώχνω και αποχωρίζω τα αναμμένα κάρβουνα από τα ξύλα, για να ζωηρέψει η φωτιά).

«Έτσουκν(α)σε το ρυζόγαλο μας». (Κάηκε στον πυθμένα τού τοικαλιού το ρυζόγαλο, έπιασε).

«Έκαπνούλασε το φαητό μας». (Πήρε μιά χαρακτηριστική, άσχημη οσμή το φαγητό, γιατί ενώ κάπνιζε το τζάκι, είχαμε αφήσει το κάλυμμα [πομιά] του τοικαλιού μας, κουφωτό, μισόνοιχτο).

«Έντουμανίσανε τ' άχινόποδια, μόνο βάλε χοντρά ξύλα.» (Ανάψανε αμέσως τ' άχινόποδια [θάμνος ευφλεκτος, αγκάθη] και ρίξε χοντρά ξύλα ν' ανάψουν κι αυτά). «Εκάμανε πουλάδες

Ανορεξά τους τα κεραμίδια, φιλοξενούν το βαρύ δυνάστη τους, στο σπίτι Γ. Κοντάκη στο Μετόχι τ' Αρχοντικού. (φωτ. Σταμ. Α. Αποστολάκης)

γιάδαρό του φορτωμένου προσανάμματα για το φούρνο, που χρησιμοποιούσανε παλιά στα σπίτια τών Χανίων.

-Άχινόποδια καλά, διαλαλεί.

Προβαίνει μιά γυναίκα στην πόρτα της... Άφου αγόρασε το φόρτωμα, για τη μπουγάδα της, ρωτά τον πουλητή:

Έεις ώρα; (φαίνεται πως είχε σταματήσει το ρολόι της).

"Έγω εγώ, κερά μου, ώρα, μα τον γιάδαρο πού θα τον αφήσω;... (Ο Άκρωτηριανός το πήγαινε άλλου...)

Περιτριγύρισα, χωρίς καθόλου να κυνηγώ, το θέμα μου.

Μέσα στο δρόμο μου, ο,τ' είδα κι αποτύπωσα. Στη φωτογραφία και στο χαρτί, καμινάδες, τζάκια κι ανηφοράδες, σπιτιών έρημων ή όχι κατοικημένων, τώρα τα θωρώ στο χαρτί συναγμένα και θαρρώ πως ακούγεται υπόκωφο το σύβηρό τους για το ό,τι ήταν και δεν είναι, για ό,τι χαιρόνταν και χάθηκε, για ό,τι ζούσαν κι έχει πεθάνει!

Μα παίρνω κουράγιο από τη σκέψη πως ξαναγυρίζουμε, τελευταία (όπως διαπιστώνεται). Στα πατρικά σπίτια μας, Στα χωριά, όσο το μπορούμε, νοσταλγοί, προσκυνητές ή κι άνοικοδομητές, άν θέλετε, θαρρείς κι ή Παντοδύναμη πατρική Εστία, που ναούρισε τα μικράτα μας, μας καλεί ξανά, σαν το χόμα τού Τόπου μας, να πάρουμε κουράγιο.

• Κουράγιο και δύναμη για να βαδίσουμε ακόμη πιό πολλά βήματα. Στα δύσβατα σταυροδρόμια της ασφάλτου και της μαυροσκάτεινης, μέσα στον ψεύτικο τεχνικό φωτισμό της, πλούς, που μάς συγκεντρώνει, μάγισσα ολέθρια, στην άσφυκτη αγκαλιά της!...

Έτσι θωρώ και οικισμοί παραδοσιακοί ξαναζούν¹⁷. Σπίτια αρχοντικά και άλλα, χτίζονται με της αλάθευτης λαϊκής αρχιτεκτονικής μας τα προστάγματα και τα μέτρα και μιά αναγέννηση από τη στάχτη της Εστίας μας, πάντα ξαναγιώνει, όπως το λέει κι ο αθάνατος λυράρης του Νησιού μας, στον πανάρχαιο σκοπό που παίζει και τραγουδεί με τη μαντινάδα:

«Έγώ 'μαι κείνο το πουλί, που Στη φωθιά σιμώνω, καίγομαι, άθος γίνομαι, μα πάλι ξαναγιώνω»¹⁸.

Κι είναι παρήγορο κι ευχάριστο μαζί. Γιατί θα ξαναζωντανέψει και θα τριζοβόλα χαρούμενη πάλι, η Κρητική καμινάδα, με τις αποσπερίδες της. Τις ατέλειωτες χειμωνιάτικες βραδιές, χαρά της, θ' ακούει πάλι ιστορίες για πολέμους και δύσκολες μέρες, γι' αγάπες και σεβντάδες, για προξενιά και παντρείες, για σχέδια και κουμάντα, για δράκους και καλοκυράδες, για μέρες χαρούμενες κι ευτυχισμένες.

Αγαπημένη μου καμινάδα Σελινιώτικη, που το τζάκι (σου) είναι μισόφωτο και φλόγες. Ή καπνοδόχος (σου) είναι ήλιος και καπνός. Δυό μαστορέματα που σημαδεύουν την αρχή και το τέλος λειτουργίας πανάρχαιας, οικουμενικής. Εστία: Λειτουργίας και αίσθησης πολλαπλής: μαγειρέμα, καταφύγιο, ζέστα, κάτι που σε χαιδεύει!»¹⁹...

Σε θυμώμαι και σε νοσταλγώ!

Σε σκέφτομαι και δακρύνω...

Κι όρκο σου κάνω, απάτητο, να σ' αναστήσω και πάλι και να φέρνω συχνά τα παιδιά και τους δικούς μου όλους, Στη θαλπωρή και τη ζεστασιά σου την αλησμόνητη!

Χαρά τους θάνα!

Μα και όρσοιά και αναγάλισμα τής Ψυχής των γονιών μου, που θα σκιρτά εκεί Στα ύψη, σαν θα βλέπουν το σπιτικό τους να ξαναζεί, το νοικοκυριό τους να ξαναοίγει την πόρτα του και την καμινάδα τους να ξανακαπνίζει!...

3. Ανηφοράδες στο Μπαμπακάδω Καντάνου κι η κρεβατίνα.. με την αυλή! (Φωτό: Σταμ. Α. Αποστολάκης)

τ' αντίξ σου άπου τη φωθιά». (Εκαναν χαρακτηριστικές κοκκινίλες οι γάμπες σου, γιατί πλησίαζες πολύ Στη φωθιά).

«Εκούκλωσα στην αθρακοβόλη ται πατάτες να ξεροψηστούν, μόνο έχε το νού σου». (Έβαλα στην ανθρακιά πατάτες για «οφτές», μόνο έχε το νού σου, πρόσχε με καούν).

9. Από τ' **ανέκδοτα** και τις **σύντομες ευτράπελες διηγήσεις**, με το σπινθηροδόλο πνεύμα που τις χαρακτηρίζει, και που είναι σχετικά με το θέμα μας, θα καταχωρίσωμ' εδώ 2-3 μόνο, γιατί είναι ή στενότητα του χώρου π' αναγκάζει.

Ύπαιθρος όμως, ό,τι από το πλήθος ξεχωρίσαμε: α) «Με χιονόκαιρο έβγήκε άπου το κατωγάκι τση ή χήρα ή Γιάννενα, κι έπήγαινε όθεν τση Μαργαρώς τον οντά. Ή γειτόνισσα τση τη θωρεί. Γυρίζει και τση φωνάζει:

Έλα θεία να πυρωθείς...

Λ' όι, κερά μου, πυρωμένη είμ' άπου κάτω...

(κι εννοούσε βέβαια από το σπίτι της, που είναι πιό κάτω, στο ισόγειο...») [Αφηγητής: Χ. Μπ.- Καμπανός, Σελίνου.]

β) «Βροχόκαιρος, χιονιστής και κρυγιαδερός, ούλος ο μήνας, ετελειώσανε τα ξύλα στο σπίτι τού φαμελίτη μπάριμα Μαυωλιό, άπου τα πέρα χωριά.

Γιάδαρο δεν είχε, κι αποφασίζει, σαν έκοψε λιγάκι το κατακάρι, να πάει να ζητήσει τού γείτονα ντου τού Γιωργιό, το χτήμα, για να πάει να φέρει μερικά λιόξυλα.

- Να μου δώσεις θέλεις-τού λέει- "τη χτηματερη" να πάω να φέρω ένα γομάρι ξύλα, άπου τ' Απανωστράτι;

- Μετά χαράς Μανωλιό μου, με την έχω δοσμένη του Μαρουλογιάννη, να φέρει άγερα άπου τ' άλλο χωριό!...

Την ίδια ώρα όμως άρχισε η γαϊδάρα ν' άγγαρίζει στο κατώι...

- Γρωκό γείτονα και την έεις μέσα, κι άπόίς με περπαίζεις, πως λείπει...

- Μα εμενα θα πιστέψεις εδά Μανωλιό μου γή τση γαϊδάρας μου...» [Αφηγητής: Ε. Κοντ. Αρχοντικό, Σελίνου.]

γ) Όμως κι από μιά ωραία διτομη συλλογή¹⁵ Κρητικών ανεκδότων, ας δανειστούμε ένα σχετικό:

«Ένας λεβέντης Άκρωτηριανός¹⁶ περνά τον δρόμο με τον

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

11. Γιάννη Ε. Δερμιτζάκη: «Κρητικές μαντινάδες», Σητεία, 1953, και Κασέτα Νο 3, 1979, με Σητειακές κοντυλιές, κλπ,

12. Μαρίας Λιουδάκη: «Λαογραφικά Κρήτης», τόμ. Α'-Μαντινάδες, Έκδ. οικ. Ελευθερουδάκη, Αθήνα, 1936, σχ. 8ο μεγάλο, σ.111.

13. Όπου παραπάνω, σ. 250, άρ. 14.

15. Άριστ. Ι. Κιρίρη: «Αθιβολές», Κρητικά ανέκδοτα, τόμ. Α', σχ. 8ο, Αθήνα, 1973. Τόμ. Β' σχ. 8ο, Αθήνα 1978. (Τό ανέκδοτο από τόμ. Α', σ. 93).

16. Σημ. δική μας: Από τήν επαρχία Κυδωνιάς. Γιατί όί Σε-

ΤΕΛΟΣ

Λινιώτες ούτε πουλούσαν, ούτε αγόραζαν ξύλα. Είχαν.

17. Εδώ επβάλλεται νά θυμηθούμε την προσπάθεια του καλοκαιριού του 1979, στο Γαβαλοχώρι Άποκορώνου. Να επαινέσουμε, και πάλι, τον Εκπολιτιστικό και Εξωραϊστικό Σύλλογο του χωριού, για όσα έκανε και κάνει, για να προστατέψει την αρχιτεκτονική κληρονομιά, την παράδοση και το περιβάλλον της περιοχής του. Να τους μιμηθούμε!

18. Μαρίας Λιουδάκη: «Λαογραφικά Κρήτης», τόμ. Α' - Μαντινάδες. Έκδ. Ελευθερουδάκη, Αθήνα, 1936, σχ. 8ο, σ. 274. 19. Δ. Βασιλειάδη: «Το κρητικό σπίτι, αυτό το καταφύγιο κι αυτό το ορμητήριο». Αθήνα, 1976, σχ. 4ο, με πλούσια εικονογρ. 468 φωτογρ. και σ. 1-330, σ. 305 κ.ε.

19. Όπου παραπάνω, σ.111, αρ. 81.